

KIEDY I JAK INGEROWAĆ W ROZWÓJ MOWY DZIECKA?

Rodzice, z troskami postępowania swojego dziecka, często nie wiedzą, komu ufać w ocenie rozwoju mowy. Zdają się na opinie pediatrów, pedagogów, psychologów, rodziny i sąsiadów. Czasami próbują kierować się własnym wyczuciem i intuicją. Opinie te mogą być prawidłowe lub zupełnie błędne. Posiłkując się nimi, rodzice biorą na siebie konsekwencje czyjegoś błędu. Zawsze lepiej zapobiegać niż leczyć, dlatego jedyną wiarygodną opinię w kwestii rozwoju mowy może postawić tylko logopeda.

Każde dziecko rozwija się inaczej i nie należy porównywać osiągnięć swoich pociech z ich rówieśnikami. W rozwoju mowy istnieją rozbieżności i należy je zaakceptować. Nie ma gotowego schematu dla rozwoju dziecka. Każdy przypadek należy traktować indywidualnie. Trudno też jednoznacznie wypowiedzieć się, kiedy dziecko potrzebuje fachowej pomocy. Niekiedy terapii wymaga roczne dziecko, innym razem siedmiolatek. Od czego to zależy? Spróbujmy prześledzić rozwój mowy dziecka od urodzenia, pamiętając, że są to granice umowne.

1. OKRES MELODII

Trwa od urodzenia do pierwszego roku życia. W tym czasie dziecko poznaje przedmioty i zaczyna kojarzyć z nim nazwy. Poprawnie wymawia samogłoski: *a, e, i* oraz spółgłoski: *m, b, n, d, t*.

2. OKRES WYRAZU

Trwa od pierwszego do drugiego roku życia. W tym okresie dziecko używa już prawie wszystkich samogłosek (z wyjątkiem nosowych). Wymawia spółgłoski: *p, pi, b, m, t, d, n, k, j, ś, ź, ć, dź, ch*. Zna około 300 słów. Wypowiedzi są głównie jednowyrazowe, które oznaczają przedmiot, czynność oraz stosunek dziecka do przedmiotu lub czynności.

3. OKRES ZDANIA

Trwa od drugiego do trzeciego roku życia. W tym okresie dziecko wypowiada już prawie wszystkie samogłoski oraz spółgłoski: *p, b, m, pi, bi, mi, f, w, fi, wi, k, g, ch, t, d, n, l*. Pojawiają się pierwsze zdania składające się początkowo z trzech słów.

4. OKRES MOWY SWOISTEJ

Przypada między trzecim a siódmym rokiem życia. Dziecko trzyletnie porozumiewa się prostymi zdaniami, wymawia wszystkie samogłoski

i spółgłoski: *p, pi, b, bi, m, mi, f, fi, w, wi, k, ki, g, gi, ch, chi, t, d, n, ni, l, li, ś, ź, ć, dź*. Dziecko czteroletnie wymawia: *s, z, c, dz*. Dziecko pięcio-, sześćoletnie wymawia: *sz, rz, cz, dź* i *r*.

5. MOWA PRAWIDŁOWA

Siedmiolatek powinien mieć utrwaloną poprawną wymowę wszystkich głosek oraz opanowaną technikę mówienia, prawidłową pod względem artykulacyjnym, gramatycznym i składniowym.

Przedstawione etapy rozwoju są tylko schematem, drogowskazem, którym można się kierować. Dziecko siedmioletnie powinno mieć ukończony rozwój mowy i artykułować wszystkie głoski. Jeśli brakuje jedynie głosek szumiących (*sz, rz, cz, dź*), przede wszystkim należy sprawdzić ruchomość narządów mowy (głównie pionizację języka). Podnoszenie języka do górnych dziąseł i zębów bez żadnego trudu wskazuje na anatomiczne przygotowanie do nauki szeregu szumiącego. Trzeba jeszcze sprawdzić słuchowe różnicowanie tych głosek z szeregiem głosek syczących (*s, z, c, dz*) oraz miękkich (*ś, ź, ć, dź*). Kiedy sprawność mięśni języka oraz słuch fonemowy i fonetyczny jest prawidłowy, dziecko nadaje się do nauczania głosek *sz, rz, cz, dź*. Natomiast, jeśli zauważymy problemy z unoszeniem języka, należy zasięgnąć porady laryngologa, który zbada wędzidełko, wykluczając jego przyrośnięcie. Być może będzie trzeba chirurgicznie naciąć wędzidełko.

Podczas nauki szeregu głosek szumiących trzeba zwrócić uwagę na własną wymowę i podkreślać intonacyjnie głoski (akcentując i wydłużając), np. *przyroda, brzeg, poduszka, kaczka, dżungla*. Rodzice, chcąc wspomóc swoje dzieci, mogą ćwiczyć narządy mowy w sposób naturalny:

- kiedy dziecko ziewa, nie gań go (to przecież naturalne zachowanie), lepiej poproś, aby ziewnęło jeszcze kilka razy, zasłaniając usta - nadaj temat takiej zabawy (senny lew);
- gdy na talerzu został ulubiony sos lub rozpuszczony lód, pozwólmy dziecku wylizać go językiem. To ćwiczenie, choć jest mało eleganckie, za to bardzo skutecznie gimnastykuje środkową część języka;
- jeśli dziecko dostało lizaka, zaproponuj, aby lizało go, unosząc czubek języka ku górze;
- po śniadaniu lub kolacji posmarujmy dziecku wargi miodem, kremem czekoladowym i poproś, aby zlizalo je dokładnie - nadaj tej zabawie temat, np. zaproponuj zabawę w Misia Puchatka, który odbiera nagrodę za swoje zwycięstwo;
- przy porannym i wieczornym myciu zębów zaproponuj dziecku zliczanie zębów czubkiem języka lub witanie się z nimi w ten sposób, aby czubek języka dotknął każdego zęba osobno;

- rysując z dzieckiem, sprawdź czy potrafi ono narysować kółko (językiem dookoła warg) lub kreseczki (od jednego do drugiego kącika ust);
- żucie pokarmów to też ćwiczenie aparatu artykulacyjnego.

Przykładowe, dokładniejsze ćwiczenia, w trakcie których warto aranżować zabawy, by aktywizować dziecko do ich wykonywania:

- **warg:**
 - cmokać, parskać wargami (wprawiać je w drgania);
 - wysuwać wargi do przodu, tak jak przy gwizdaniu a następnie rozciągać, jak do uśmiechu;
 - ssać naprzemiennie wargi;
 - nadymać jednocześnie oba policzki przy zwartych wargach, również na zmianę lewy i prawy;
 - wciągać policzki do jamy ustnej (policzki ściśle przylegają do łuków zębowych);
 - zagryzać jedną wargę drugą;
 - przy zwartych szczękach i wargach przesuwając kąciki ust: w prawo, w lewo;
 - przy zamkniętych szczękach unosić wargę górną (widoczne są tylko zęby górne), a następnie opuszczać wargę dolną (widoczne są tylko zęby dolne);
 - wymawiać na przemian *a* - *o* przy maksymalnym oddaleniu od siebie górnej i dolnej wargi.
- **języka:**
 - wysuwać język za jamę ustną, na dół, na boki, do góry;
 - wysuwać język naprzemiennie – wąski i szeroki; na początku ruchy wolne, potem coraz szybsze;
 - unosić język za wargę dolną, następnie górną;
 - oblizywać wargę wysmarowaną, np. dżemem lub czekoladą;
 - unosić język do wewnętrznej strony wargi, najpierw dolnej, potem górnej;
 - zlizywać, np. dżem lub czekoladę z wewnętrznej strony wargi górnej;
 - unosić język do zębów najpierw dolnych, potem górnych;
 - liczyć czubkiem języka zęby górne najpierw od zewnętrznej, następnie od wewnętrznej strony;
 - wykonywać najpierw wolne, potem coraz szybsze ruchy na boki, w górę i w dół językiem w powietrzu – jak wąż, następnie stopniowo cofać język w głąb jamy ustnej;

- wolno, a następnie coraz szybciej masować czubkiem języka zęby, następnie walek dziąsłowy, podniebienie;
- cofanie szerokiego języka wzdłuż podniebienia (brzegi języka dotykają zębów trzonowych);
- naśladować ssanie cukierka czubkiem języka;
- klaskanie językiem, mlaskanie;
- naśladować grę na trąbce;
- naśladować parskanie konia;
- naśladować warkot motoru;
- **ćwiczenia usprawniające podniebienie miękkie:**
 - o wywołanie ziewania przy nisko opuszczonej szczękę dolnej;
 - o płukanie gardła ciepłą wodą (to ćwiczenie pomaga uzyskać dźwięki *k* i *g*);
 - o chrapanie na wdechu i wydechu;
 - o głębokie oddychanie przez usta przy zatkanym nosie;
 - o wymawianie połączeń głosek tylnojęzykowych zwartych *k* i *g* z samogłoskami, np. *ga, go, ge, gu, gi, ga, gę...* i to samo z głoską *k*, np. *ka, ko, ke, ku, ki...*;
 - o wypowiedzianie sylab: *ak, ok, uk, ek, yk, ik, ak, ek, aga, ogo, ugu, eke, ygy, iki, ago, egę*.

Słyszając nieprawidłową mowę dziecka, należy zastanowić się, jakie głoski są wadliwie artykułowane. Po ich ustaleniu należy zastanowić się, w jaki sposób są zniekształcane. Jeśli u ucznia:

- głoski szumiące (*sz, rz, cz, dż*) zamieniane są na prawidłowe syczące (*s, z, c, dz*) lub miękkie (*ś, ź, ć, dź*);
- głoska drżąca *r* zamieniana jest na poprawną *l* lub *j*

jest podejrzenie opóźnionego rozwoju mowy. Nie można w tym wypadku mówić o wadzie wymowy. Ważnym elementem diagnozy jest też sprawdzenie słuchu fonemowego i fonetycznego, bowiem dziecko może nie słyszeć popełnianych przez siebie błędów. W wypadku poprawnego działania słuchu i narządów mowy, czasami sama stymulacja (poprzez poprawianie i własną intonację) wystarczy, aby dziecko artykułowało pożądane przez nas dźwięki mowy. Podobnie jest z głoską drżącą *r*. Jeśli układ stomatognatyczny jest prawidłowy i dziecko używa zamienników (czyli *l, j*) należy rozwój mowy tylko stymulować. Problem pojawia się wtedy, gdy nie ma zamienników. Brakuje głoski i pojawia się tzw. zero morfologiczne, np. *ryba-yba, rak-ak*. Błędne jest również rwanie:

- języczkowe (drgania wykonuje języczek znajdujący się na końcu podniebienia miękkiego),
- wargowe,
- międzyzębowe (czubek języka drga wsunięty między zęby),
- podniebienne (polega na zbliżeniu tylnej części języka do podniebienia miękkiego, które wibruje podczas artykulacji *r*),
- gardłowe (powstaje między nasadą języka a tylną ścianą gardła),
- policzkowe lub boczne (prąd powietrza skierowany jest w bok i wprawia w drgania policzki; podczas tej artykulacji drga czubek języka bądź krawędzie języka i jeden lub dwa policzki),
- nosowe (artykulacja głoski *r* swoim brzmieniem zbliżona jest do *ng*),
- krtaniowe,
- boczne,
- językowo-wargowe,
- świszczące (wymowa głoski *r* jest przedłużona i wzmocniona),
- wargowo-boczne.

Nieprawidłowa wymowa głoski *r* nadaje się do terapii od początku pojawienia się (nawet, jeśli dziecko ma 2-3 lata). Zasada ingerowania w rozwój mowy dziecka jest oczywista. Jeśli pojawiają się nowe głoski (oraz ich zamienniki) i są prawidłowe, rodzic może być spokojny. W momencie, kiedy głoska jest nieprawidłowa, trzeba ją wyeliminować jak najszybciej. Przy dzieciach 3-4-letnich najczęściej dotyczy to seplenienia międzyzębowego lub bocznego. Często związane jest to z nieprawidłowym połykaniem. Dominuje wówczas połykanie niemowlęce, podczas którego dziecko nie podnosi języka, tylko wsuwa go między zęby. Terapię zaczyna się od nauki poprawnego połykania. Następnie eliminuje się wadę wymowy.

Podsumowując, rodzice są pierwszymi obserwatorami rozwoju mowy dziecka. Spoczywa na nich niezwykle ważny obowiązek. Nie są jednak sami. Zawsze w środowisku są logopedzi, którzy służą radą, pomocą i wsparciem. Nigdy nie jest za wcześnie, aby zapytać, czy podzielić się swoimi wątpliwościami. Zadaniem rodzica (poza obserwacją) jest wszechstronna stymulacja. Z poprawianiem wymowy dziecka należy upewnić się, czy nasza pociecha jest na to gotowa. Taką odpowiedź najlepiej skonsultować z logopedą.